כיתות ז'-ט' | גמרא | שיעור 1 מתוך 3 | 45 דק' | תענית כג ע"א

חמ"ד: הסוגיה אינה בתכנית החובה בגמרא לחט"ב; מתאימה להעשרה, לתפילת הגשם ולשיעורי אגדה. ממלכתי: העשרה; מתאים גם לתרבות יהודית-ישראלית.

"לא כך שאלתי": חוני המעגל והגשמים

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יקראו את הברייתא על חוני המעגל ויתארו את שלושת שלבי הגשם.
- התלמידים יסבירו מה עשה חוני ("עג עוגה") ומה אמר בתפילתו, בעזרת רש"י.
- התלמידים יסבירו את דברי התלמידים "ראינוך ולא נמות" לפי רש"י.
- התלמידים יסבירו את הכלל "אין מתפללין על רוב הטובה" ואת פר ההודאה.

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה כוחה של תפילה, ומה כוחו של אדם אחד בתוך הדורות?

חוני המעגל מתפלל ומשנה את מזג האוויר, ננזף על ידי שמעון בן שטח, ובסוף ישן שבעים שנה ומגלה שאיש לא מכיר אותו. בכל שיעור נראה פן אחר של כוחו, וגם את גבולותיו.

🧪 פתיחה: בקשה מדויקת

שואלים: **ביקשתם פעם משהו וקיבלתם "יותר מדי"? מה למדתם על הדרך לבקש?** שניים-שלושה תלמידים משתפים. (5 דקות)

📖 הסבר למורה

"פעם אחת יצא רוב אדר ולא ירדו גשמים". שלחו לחוני המעגל להתפלל; הוא התפלל ולא ירד גשם. אז "עג עוגה" (רש"י: שורה עגולה) ועמד בתוכה, ונשבע לא לזוז עד שה' ירחם על בניו. הגשם ירד בשלושה שלבים: טיפות קטנות ("מנטפין"); גשם זועף, כל טיפה כמלוא פי חבית; ולבסוף "כתיקנן", גשמי ברכה. בכל שלב חוני אומר "לא כך שאלתי" ומדייק את הבקשה.

התלמידים אומרים פעמיים "ראינוך ולא נמות". רש"י מפרש: "השתדל שלא נמות ברעב". כשהגשם לא פוסק והעם עולה להר הבית, הם מבקשים שיתפלל שייפסק. חוני עונה: "כך מקובלני שאין מתפללין על רוב הטובה", ובכל זאת מביא "פר הודאה" ומתפלל, והגשם פוסק.

אפשר לשאול (פירוש שלנו, לדיון): מה מלמד הסיפור על דיוק בבקשה? ומה על האחריות של מי שמתפלל בשם הציבור? השאלה על "כוחו" של חוני תחריף בשיעור הבא.

📜 המקור (הגמרא מתוך ספריא, מהדורת William Davidson המנוקדת; רש"י מתוך ספריא, דפוס וילנא)

מילים קשות: **עָג עוּגָה** = שרטט עיגול (רש"י: "שורה עגולה"); **כְּבֶן בַּיִת** = כמו בן בית, קרוב; **מְנַטְּפִין** = מטפטפים; **בְּזַעַף** = בכעס, בעוצמה; **לוֹג** = מידת נוזלים; **כְּתִיקְנָן** = כראוי; **רוֹב הַטּוֹבָה** = עודף טובה; **פַּר הוֹדָאָה** = קורבן תודה.

ברייתא בגמרא, תענית כג ע"א

מַעֲשֶׂה שֶׁשָּׁלְחוּ לְחוֹנִי הַמְּעַגֵּל וְכוּ'. תָּנוּ רַבָּנַן: פַּעַם אַחַת יָצָא רוֹב אֲדָר וְלֹא יָרְדוּ גְּשָׁמִים, שָׁלְחוּ לְחוֹנִי הַמְּעַגֵּל: הִתְפַּלֵּל וְיֵרְדוּ גְּשָׁמִים! הִתְפַּלֵּל, וְלֹא יָרְדוּ גְּשָׁמִים. עָג עוּגָה וְעָמַד בְּתוֹכָהּ, כְּדֶרֶךְ שֶׁעָשָׂה חֲבַקּוּק הַנָּבִיא, שֶׁנֶּאֱמַר: "עַל מִשְׁמַרְתִּי אֶעֱמֹדָה וְאֶתְיַצְּבָה עַל מָצוֹר וְגוֹ'".

🔤 **בשפה פשוטה (הסבר שלנו, לא נוסח המקור):** שנו חכמים: פעם אחת עבר רוב חודש אדר ולא ירדו גשמים. שלחו לחוני המעגל: התפלל וירדו גשמים! התפלל, ולא ירדו. שרטט עיגול ועמד בתוכו, כמו שעשה חבקוק הנביא, שנאמר "על משמרתי אעמדה...".

(המשך)

אָמַר לְפָנָיו: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם! בָּנֶיךָ שָׂמוּ פְּנֵיהֶם עָלַי, שֶׁאֲנִי כְּבֶן בַּיִת לְפָנֶיךָ. נִשְׁבַּע אֲנִי בְּשִׁמְךָ הַגָּדוֹל שֶׁאֵינִי זָז מִכָּאן עַד שֶׁתְּרַחֵם עַל בָּנֶיךָ. הִתְחִילוּ גְּשָׁמִים מְנַטְּפִין. אָמְרוּ לוֹ תַּלְמִידָיו: רַבִּי! רְאִינוּךָ וְלֹא נָמוּת, כְּמְדוּמִּין אָנוּ שֶׁאֵין גְּשָׁמִים יוֹרְדִין אֶלָּא לְהַתִּיר שְׁבוּעָתְךָ.

🔤 **בשפה פשוטה (הסבר שלנו, לא נוסח המקור):** אמר לפניו: ריבונו של עולם! בניך שמו את פניהם עליי, כי אני כבן בית לפניך. נשבע אני בשמך הגדול שלא אזוז מכאן עד שתרחם על בניך. התחילו גשמים לטפטף. אמרו לו תלמידיו: רבי, "ראינוך ולא נמות"; נדמה לנו שהגשמים יורדים רק כדי להתיר את שבועתך.

(המשך)

אָמַר: לֹא כָּךְ שָׁאַלְתִּי, אֶלָּא גְּשָׁמֵי בּוֹרוֹת שִׁיחִין וּמְעָרוֹת. יָרְדוּ בְּזַעַף, עַד שֶׁכָּל טִפָּה וְטִפָּה כְּמְלֹא פִּי חָבִית. וְשִׁיעֲרוּ חֲכָמִים שֶׁאֵין טִפָּה פְּחוּתָה מִלּוֹג. אָמְרוּ לוֹ תַּלְמִידָיו: רַבִּי, רְאִינוּךָ וְלֹא נָמוּת, כְּמְדוּמִּין אָנוּ שֶׁאֵין גְּשָׁמִים יוֹרְדִין אֶלָּא לְאַבֵּד הָעוֹלָם.

🔤 **בשפה פשוטה (הסבר שלנו, לא נוסח המקור):** אמר: לא כך ביקשתי, אלא גשמים שימלאו בורות, שיחין ומערות. ירדו בזעף, עד שכל טיפה כמלוא פי חבית, ושיערו חכמים שאין טיפה פחותה מלוג. אמרו לו תלמידיו: רבי, נדמה לנו שהגשמים יורדים כדי להחריב את העולם.

(המשך)

אָמַר לְפָנָיו: לֹא כָּךְ שָׁאַלְתִּי, אֶלָּא גִּשְׁמֵי רָצוֹן בְּרָכָה וּנְדָבָה. יָרְדוּ כְּתִיקְנָן, עַד שֶׁעָלוּ כָּל הָעָם לְהַר הַבַּיִת, מִפְּנֵי הַגְּשָׁמִים. אָמְרוּ לוֹ: רַבִּי, כְּשֵׁם שֶׁהִתְפַּלַּלְתָּ שֶׁיֵּרְדוּ, כָּךְ הִתְפַּלֵּל וֵילְכוּ לָהֶם. אָמַר לָהֶם: כָּךְ מְקוּבָּלַנִי שֶׁאֵין מִתְפַּלְּלִין עַל רוֹב הַטּוֹבָה.

🔤 **בשפה פשוטה (הסבר שלנו, לא נוסח המקור):** אמר לפניו: לא כך ביקשתי, אלא גשמי רצון, ברכה ונדבה. ירדו כראוי, עד שכל העם עלו להר הבית מפני הגשמים. אמרו לו: רבי, כמו שהתפללת שירדו, כך התפלל שיפסקו. אמר להם: כך קיבלתי, שאין מתפללים על רוב הטובה.

(המשך)

אַף עַל פִּי כֵן, הֲבִיאוּ לִי פַּר הוֹדָאָה. הֵבִיאוּ לוֹ פַּר הוֹדָאָה, סָמַךְ שְׁתֵּי יָדָיו עָלָיו, וְאָמַר לְפָנָיו: רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם! עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל שֶׁהוֹצֵאתָ מִמִּצְרַיִם אֵינָן יְכוֹלִין לֹא בְּרוֹב טוֹבָה וְלֹא בְּרוֹב פּוּרְעָנוּת. כָּעַסְתָּ עֲלֵיהֶם — אֵינָן יְכוֹלִין לַעֲמוֹד, הִשְׁפַּעְתָּ עֲלֵיהֶם טוֹבָה — אֵינָן יְכוֹלִין לַעֲמוֹד, יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ שֶׁיִּפָּסְקוּ הַגְּשָׁמִים, וִיהֵא רֵיוַח בָּעוֹלָם. מִיָּד נָשְׁבָה הָרוּחַ, וְנִתְפַּזְּרוּ הֶעָבִים, וְזָרְחָה הַחַמָּה, וְיָצְאוּ הָעָם לַשָּׂדֶה וְהֵבִיאוּ לָהֶם כְּמֵהִין וּפִטְרִיּוֹת.

🔤 **בשפה פשוטה (הסבר שלנו, לא נוסח המקור):** אף על פי כן, הביאו לי פר הודאה. הביאו לו, סמך שתי ידיו עליו ואמר: ריבונו של עולם! עמך ישראל שהוצאת ממצרים אינם יכולים לא ברוב טובה ולא ברוב פורענות... יהי רצון מלפניך שייפסקו הגשמים ויהיה רווח בעולם. מיד נשבה הרוח, התפזרו העננים וזרחה השמש, ויצאו העם לשדה ומצאו כמהין ופטריות.

רש"י, ד"ה עוגה

עוגה – שורה עגולה כמו עוגה שהיא עגולה:

רש"י, ד"ה ראינוך ולא נמות

ראינוך ולא נמות – נראה אותך ולא נמות בניחותא השתדל שלא נמות ברעב מפני עצירת גשמים:

רש"י, ד"ה פר הודאה

פר הודאה – להתודות עליו ועשה לו סמיכה והביאו שלמים חוני בזמן הבית היה:

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בגמרא במפורש, ובצד השני פירוש, עם שם המפרש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהגמרא.

📜 **כתוב:** "רְאִינוּךְ וְלֹא נָמוּת"

💭 **מפרשים:** רש"י: "נראה אותך ולא נמות בניחותא השתדל שלא נמות ברעב מפני עצירת גשמים".

📜 **כתוב:** "שֶׁאֵין מִתְפַּלְּלִין עַל רוֹב הַטוֹבָה"

💭 **מפרשים:** פירוש שלנו (לדיון): כלל שחוני "קיבל" מרבותיו; הוא בכל זאת מוצא דרך אחרת, הודאה ובקשה ש"יהא ריוח בעולם".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות מהעמוד הזה (או הגמרא), דף עבודה, לוח

1. פתיחה: בקשה מדויקת (5 דקות)
2. קריאת הברייתא בקבוצות: כל קבוצה שלב אחד של הגשם (12 דקות)
3. טבלת שלושת השלבים על הלוח: מה ירד, מה אמרו התלמידים, מה ענה חוני (8 דקות)
4. "אין מתפללין על רוב הטובה" ופר ההודאה (7 דקות)
5. עבודה בזוגות: דף העבודה (10 דקות)
6. כרטיס יציאה (3 דקות)

💬 שאלות בשלוש רמות

הבנה (מה כתוב?)

1. מה עשה חוני כשהתפילה הראשונה לא נענתה?
2. מהם שלושת סוגי הגשם שירדו?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. מה פירוש "ראינוך ולא נמות" לפי רש"י?
2. למה חוני לא רוצה להתפלל שהגשם ייפסק? ומה עשה בכל זאת?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם הדרך של חוני ("נשבע אני... שאיני זז מכאן") נראית לכם ראויה? למה?
2. מה הסיפור מלמד על ניסוח מדויק של בקשה?

🏁 סיכום השיעור

חוזרים לשאלת היחידה. לחוני יש כוח גדול בתפילה, אבל גם הוא צריך לדייק שוב ושוב. בשיעור הבא נשמע מה חושב על כך שמעון בן שטח.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. שלושת שלבי הגשם: _____, _____, _____.
2. משפט אחד: מה למדתי על בקשה מדויקת?

💡 הערות למורה

הסיפור מופיע גם במשנה (תענית ג, ח) ובברייתא כאן בהרחבה. כדאי לספר אותו כמו סיפור, עם הפסקות לשאלות.

הפסוק "על משמרתי אעמדה" הוא מחבקוק ב, א. רש"י מסביר שחבקוק עשה "כמין בית האסורים" וישב בו.

"שיערו חכמים שאין טפה פחותה מלוג" היא הגזמה ספרותית; כדאי לדבר על סגנון האגדה.

למתקשים: דף עם תמיכה, ובו מחסן מילים, שאלות בחירה ומשפטי פתיחה.

📝 בדף העבודה

טבלת שלושת שלבי הגשם, שאלות על רש"י ועל "אין מתפללין על רוב הטובה", ו★ שאלת אתגר. מחוון מלא בעמוד השני.

יש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, שאלות בחירה, משפטי פתיחה ומחוון משלה), ודף סיכום של עמוד אחד לתלמידים, להדבקה במחברת או לחזרה לפני מבחן.

מקורות

- תענית כג ע"א (ספריא)
- רש"י על תענית כג ע"א (ספריא)
- משנה תענית ג, ח (ספריא)

מחוון: "לא כך שאלתי": חוני המעגל והגשמים

1. (1) גשמים "מנטפין" (מטפטפים); "ראינוך ולא נמות... להתיר שבועתך"; "לא כך שאלתי, אלא גשמי בורות שיחין ומערות". (2) "בזעף", כל טיפה כמלוא פי חבית; "...לאבד העולם"; "לא כך שאלתי, אלא גשמי רצון ברכה ונדבה". (3) "כתיקנן", עד שהעם עלו להר הבית; ביקשו שיתפלל שיפסקו; "אין מתפללין על רוב הטובה".
2. "עג עוגה ועמד בתוכה", ונשבע שלא יזוז עד שה' ירחם. רש"י: "שורה עגולה כמו עוגה".
3. רש"י: "נראה אותך ולא נמות בניחותא, השתדל שלא נמות ברעב מפני עצירת גשמים".
4. "כך מקובלני שאין מתפללין על רוב הטובה". אף על פי כן ביקש פר הודאה, סמך עליו ידיו והתפלל שייפסקו הגשמים "ויהא ריוח בעולם", והגשם פסק.
5. תשובה פתוחה. כיוון: גם עודף טוב וגם עודף רע קשים לבני אדם; צריך איזון (למשל: יותר מדי שיעורי בית, או חופש ארוך מדי).